

УДК 159.964.22

DOI <https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-1-13>

**ШАНУВАННЯ РІЗНОМАНІТНОСТІ ТА СПРИЯННЯ ДІАЛОГУ.
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ Д. ТАКЕТТА ТА ІН. «ЗНАТИ, ЩО ПСИХОАНАЛІТИКИ
РОБЛЯТЬ, І РОБИТИ, ЩО ПСИХОАНАЛІТИКИ ЗНАЮТЬ»**

Ігор Романов, Ph.D. із філософії, доцент, навчаючий психоаналітик
Українського психоаналітичного товариства
(стаді-групи Міжнародної психоаналітичної асоціації), психолог,
Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада,
Філософський факультет,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Українське психоаналітичне товариство,
м. Харків, Україна

**RESPECTING DIVERSITY AND FOSTERING DIALOGUE. BOOK REVIEW
OF “KNOWING WHAT PSYCHOANALYSTS DO AND DOING WHAT
PSYCHOANALYSTS KNOW” BY D. TUCKETT ET AL¹**

Igor Romanov, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, a training analyst
of the Ukrainian Psychoanalytic Society (the IPA study group), psychologist,
Department of J.B. Shadt Theoretical and Practical Philosophy,
Faculty of Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
Ukrainian Psychoanalytic Society,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9044-0186>
igromanov66@gmail.com

Книга Девіда Такетта, його співавторів Елізабет Елісон, Олівера Бонарда, Джорджа Брунса, Ганни Кристолопулос, Міхаеля Дірекса, Айке Хінце, Марінелли Лінардос, Майкла Шебека і помічників Ебота Бронстайна та Марі Руден є дійсно колективним твором, для згадування імен усіх авторів якого не вистачило б цілої рецензії. Вона стала черговим результатом довготривалого – на цей час він триває понад 20 років! – проекту порівняльного клінічного методу (ССМ). Його попередні результати були оприлюднені в книзі «Психоаналіз порівняльний і незрівняний» (Tuckett et al., 2008) та безлічі інших публікацій.

Проблема порівняння й діалогу психоаналітичних шкіл та підходів якоюсь мірою супро-

воджувала психоаналіз від самого його народження – достатньо згадати конфлікти Фрейда з «відступниками» А. Адлером та К.-Г. Юнгом (Freud, 1957), до того – з В. Штекелем, а після того – з О. Ранком, Ш. Ференці та ін. У тому чи іншому вигляді вона супроводжувала психоаналіз на різних етапах його існування, підтверджуючи думку М. Фуко, що «Фрейд [...] уможливив певну кількість відмінностей щодо своїх книг, концепцій і гіпотез, які всі впливають із психоаналітичного дискурсу» (Foucault, 1977: 131). Однак лише з 1980-х років ця проблема почала вирішуватись у рамках різноманітних наукових проєктів. Поштовхом до того стала стаття тодішнього президента Міжнародної психоаналітичної асоціації Р. Валлерстайна «Один психоаналіз чи багато?» (Wallerstein, 1988). Але дійсними причинами були накопичена різноманітність

¹ Tuckett, D., Allison, E., Bonard, O. et al. (2024). *Knowing What Psychoanalysts Do and Doing What Psychoanalysts Know*. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield.

у розумінні фундаментальних концепцій психоаналізу (іноді до ступені «анархії у сфері теорії та техніки», як назвала це А. Фройд (Freud, A., 1972: 152) та нова атмосфера толерантності до відмінностей.

Проекти, спрямовані на вирішення проблеми психоаналітичного плюралізму, мали різну методологію та предметність. Завдяки зусиллям Д. Сандлера, Х. Канестрі, Г. У. Дрейр та інших активно розвивався метод концептуального аналізу, систематичного прояснення базового концептуального апарату психоаналізу та його тлумачень у різних «психоаналітичних культурах» (Leuzinger-Bohleber, Dreher, Canestri, 2003). На противагу цьому сам Валлерстайн та його послідовники сповідали принцип емпіризму – ідею, що психоаналітикам набагато легше досягти порозуміння в царині клінічної практики, ніж у теоретичних дебатах. Реалізацією цієї ідеї стали конференції, семінари, рубрики психоаналітичних журналів на кшталт «Аналітик за роботою» Міжнародного психоаналітичного журналу. Інші дослідники пішли цим шляхом далі та запропонували методи «клінічної перевірки психоаналітичних гіпотез» (Hinshelwood, 2014). Ще одним емпіричним підходом були й залишаються намагання підтвердження чи спростування психоаналітичних гіпотез матеріалом, здобутим за межами психоаналітичних кабінетів – у нейробіології (Solms & Turnbull, 2003), спостереженнями за дітьми (див. дискусію у Stern & Green 2003) та ін.

Д. Такетт та його співавтори пішли іншим шляхом. На початку 2000-х років вони запропонували методологію, яка вкорінена більшою мірою в науках про людину і, що особливо важливо, є «дослідженням в дії» або «дослідженням з відкритим кінцем». З методології антропологічних досліджень Такетт позичив принцип виключення питання про істинність системи переконань, із соціології М. Вебера – підходи до класифікації за принципом «ідеальних типів». Були й інші позичання, але вже зазначеного достатньо для розуміння його оригінальності. Такетт та інші учасники проекту ССМ взялися досліджувати «імплицитні моделі», якими керуються аналітики у своїй практиці. Вони відштовхувалися від розуміння, що відмінностей у практичній

діяльності аналітиків не менше, ніж у теоретичній площині. Але це не є недоліком, радше навпаки. Проблемою є розуміння цих відмінностей і нерелективних переконань, які за ними стоять. Як окреслили методологічну спрямованість проекту Д. Біркстед-Брін, А. Ферро та П. Маріотті, він рухається від деконструкції усталених пояснень і суперечностей до побудови або реконструкції імплицитних пояснювальних моделей, що окреслюють нові серії відмінностей і нові можливості для діалогу (Birksted-Breen et al., 2008: 173–174).

У загальному виді ССМ пропонує організацію дискусійних груп, у яких за спеціальною методологією обговорюється й порівнюється клінічна робота двох аналітиків. Фокусом дискусії стають імплицитні моделі, якими несвідомо керуються аналітики, роблячи інтерпретації або інші інтервенції, очікуючи результату чи оцінюючи його тощо. Проект пройшов багато етапів – від менш структурованих до більш структурованих дискусійних груп, з різноманітними підходами до обробки отриманих результатів. Через нього пройшли тисячі аналітиків, і зараз існує багато окремих його гілок і застосувань його методології – в оцінці процесу психоаналітичного навчання, наприклад, та в самому навчанні.

Книга “Knowing What Psychoanalysts Do and Doing What Psychoanalysts Know” знаменує новий етап розвитку проекту. Такетт уже давно анонсував цей етап, «третій крок» ССМ. Накопичених даних стало достатньо, щоб виявити основні моделі, якими в реальності керуються аналітики у своїй практиці. Важливою стала спроба сформулювати ці моделі не в психоаналітичних термінах, бо представники кожної будуть використовувати їх у власному розумінні. Але відмінності досить легко продемонструвати в кожному конкретному випадку клінічної роботи психоаналітика. Цій темі присвячено розділ 3 («Аналітична ситуація») книги, що рецензується. Автори пропонують розглядати аналітичну ситуацію через такі метафори (уже згадані «ідеальні типи»), як кіно, театр, імерсивний театр і драматичний монолог.

Модель кіно акцентує увагу на можливості відтворення й перегляду досвіду пацієнта,

як на екрані, що дає змогу отримати більш об'єктивну перспективу. Пацієнт переглядає свої спогади та фантазії ніби у сповільненому режимі, дозволяючи виявляти нові нюанси.

Модель театру підкреслює драматизм у взаємодії аналітика й пацієнта. Автори описують сесії як «сцену», де розігруються внутрішні конфлікти пацієнта, а аналітик виконує роль режисера чи глядача.

Модель імерсивного театру акцентує увагу на глибокій участі аналітика в «постановці». Тут аналітик не лише спостерігає, але й занурюється в емоційний світ пацієнта, стаючи інтерактивним елементом ситуації. Ця модель підкреслює співпереживання та здатність «входити в роль», щоб краще розуміти несвідомі механізми пацієнта.

Модель драматичного монологу досліджує момент, коли пацієнт виконує роль «оповідача» власного життя, демонструючи свої внутрішні монологи та переживання. Аналітик у цьому випадку виступає як активний слухач, який допомагає структурувати й аналізувати монолог, виявляючи несвідомі смисли.

На англomовній презентації книги автори блискуче демонстрували, як, наприклад, питання аналітика (чи його «інтерпретації в паралелях») виводять його за рамки взаємодії з пацієнтом і перетворюють аналітичну ситуацію в перегляд фільму про пацієнта, або про них з аналітиком, видаляючи останнього із самої взаємодії. Усе це може стосуватися перенесення, внутрішнього світу пацієнта чи його зовнішніх відносин – ці традиційні для психоаналітичної техніки контраверзії тут не важливі. Важливий лише детальний аналіз аналітичного діалогу.

Розділ 3 видається центральним для всієї книги. Йому передують перші два – «У напрямку до загальної рамки самоопитування» та «Наш метод та наші дані», – у яких розповідається історія підходу й окреслюються його концептуальні рамки. Також у першому розділі окреслюється предмет, до якого автори будуть знов і знов звертатися в подальших роздумах – відображена в текстах різність клінічних підходів відомих аналітиків: Курта Айслера, Фреда Буша, Отто Кернберга, Вілфреда Біона, Андре Гріна, Доннела Стерна та Філіпа Бромберга. Розділи

4 та 5 – «Як ми розпізнаємо, що таке несвідоме?» та «Яким чином несвідоме повторення спричиняють страждання пацієнта?» – присвячені фундаментальним поняттям несвідомого та нав'язливого повторення, з акцентом на їх проявах в аналітичній ситуації та їх практичному розумінні. Розділи 6 та 7 – «Як ми продовжуємо процес?» і «Вузлові моменти та їх потенціал» – зосереджені на різних розуміннях психоаналітичного процесу і ключових інтервенціях, які можуть сприяти трансформаційним змінам у пацієнта. Автори вводять поняття «вузлових (нодальних) інтервенцій», що визначаються як критичні моменти аналізу та психічних змін. І на кінець останні два розділи, 8 «Збирання до купи. Декілька питань до кожного аналітика» та 9 «Центральні проблеми для аналітиків, що витікають з їх роботи», присвячені висновкам, які призводять до списку з 11 запитань, які може ставити собі кожний аналітик у проміжку між сесіями, щоб визначити своє місце на мапі сучасного психоаналізу. Деякі із цих питань є новими надбаннями застосування методу ССМ, деякі здаються досить традиційними для психоаналітичних теоретичних дебатів. Наприклад, запитання 8: «Переконання чи дефіцити: Чи вважаю я, що зміни відбуваються завдяки виявленню несвідомих переконань, які інакше були б недоступні, чи радше припускаю, що мені потрібно поводитися інакше, щоб подолати дефіцит стосунків, спричинений депривацією, нехтуванням чи зловживанням, які мої пацієнти пережили в минулому? Якщо останнє, то як я можу знати, що поведжуся інакше?» (Tuckett et al., 2024: 239). Закінчується книга словником термінів, дуже корисним для всіх, хто хоче зорієнтуватися в сучасній психоаналітичній термінології.

Дуже важливим видається намагання авторів співвіднести свої спостереження й узагальнення з теоріями та практикою Фрейда, аналітиків минулих поколінь – як перелічених у першому розділі сімки, так і інших – і модерними підходами. Але найбільшу цінність книжці додає великий об'єм клінічних прикладів, фрагментів аналітичних діалогів, які дають можливість краще зрозуміти думку авторів і сформулювати своє розуміння ситуації, що розглядаються.

Легко помітити, особливо спостерігаючи очні дискусії навкруги книги та всього проєкту ССМ, яку важку боротьбу ведуть автори задля ствердження цінності різноманітності в психоаналізі. Знов і знов їм доводиться повторювати – іноді в доволі емоційній манері, – що існує багато шляхів «робити психоаналіз», і ніхто не може довести, що один із них краще за інших. Чи досягає ця боротьба мети? На мій погляд, частково. Рух до неї обмежується як мінімум двома контраргументами. По-перше, вочевидь знайдуться аналітики, які скажуть, що окресленого плюралізму недостатньо і він обмежує їх свободу

вибудовувати свою «психоаналітичну» практику на зовсім інших філософсько-методологічних засадах. По-друге, можна помітити, як автори приховано «пропагують» ті підходи, які знайомі їм краще і які вони вважають недооціненими психоаналітичним загалом – див., наприклад, роботи Такетта про аналіз «по цей бік вікна» (Tuckett, 2011). Але я не вбачаю в цьому недоліку. Навпаки, головне досягнення проєкту ССМ не є науковим. Воно практичне, бо допомагає аналітикам дуже різних вишкілів і вподобань слухати один одного та вчитись не тільки на своєму, але й на чужому досвіді.

Список літератури:

Birksted-Breen, D., Ferro, A., Mariotti, P. (2008). Work in Progress Using the Two-Step Method. In Tuckett, D., Basile, R., Birksted-Breen, D., Böhm, T., Denis, P., Ferro, A., Hinz, H., Jemstadt, A., Mariotti, P., Schubert, J. (2008). *Psychoanalysis Comparable and Incomparable: The Evolution of a Method to Describe and Compare Psychoanalytic Approach*. Routledge, 167–207.

Foucault, M. (1977). What is an Author. In Foucault, M. *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Edited with introduction by Donald B. Bouchard (p. 113–138). Cornell University Press (Original work published in 1969).

Freud, A. (1972). Child-Analysis as a Sub-Speciality of Psychoanalysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 53, 151–156.

Freud, S. (1957). On the History of the Psycho-Analytic Movement. In J. Strachey (Ed.), Standard edition: Vol. 14 (pp. 7–66). Hogarth Press (Original work published in 1914).

Hinshelwood, R. (2014). *Research on the Couch: Subjectivity: Single Case Studies and Psychoanalytic Knowledge*. Routledge.

Leuzinger-Bohleber, M., Dreher, A.-U., Canestri, J. (eds.) (2003). *Pluralism and Unity? Methods of Research in Psychoanalysis*. IPA.

Solms, M., Turnbull, O. (2003). *The Brain and the Inner World: An Introduction to the Neuroscience of the Subjective Experience: An Introduction to the Neuroscience of Subjective Experience*. New York: Other Press.

Stern, D., Green, A. *Clinical and Observational Psychoanalytic Research: Roots of a Controversy* (Edited by J. Sandler, A.-M. Sandler and R. Davis). Routledge.

Tuckett, D. (2011). Inside and Outside the Window: Some Fundamental Elements in the Theory of Psychoanalytic Technique. *International Journal of Psychoanalysis*, 92 (6), 1367–1390.

Tuckett, D., Basile, R., Birksted-Breen, D., Böhm, T., Denis, P., Ferro, A., Hinz, H., Jemstadt, A., Mariotti, P., Schubert, J. (2008). *Psychoanalysis Comparable and Incomparable: The Evolution of a Method to Describe and Compare Psychoanalytic Approach*. Routledge.

Tuckett, D., Allison, E., Bonard, O. et al. (2024). *Knowing What Psychoanalysts Do and Doing What Psychoanalysts Know*. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield.

Wallerstein, R.S. (1988). One psychoanalysis or many? *International Journal of Psychoanalysis*, 69, 5–21.